

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 750

Hadisler Ekseninde Çevre Ahlakı
Prof. Dr. Huriye MARTI

ISBN: 978-605-7580-04-7

3. Baskı, Mayıs 2019, Ankara, 2.000 adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi İcra Kurulu'nun 15.11.2018 tarih
ve 123 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No: 15402

BASKI:

Ostim OSB Mahallesi 1256. Cadde No:11
06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

Hadisler Ekseninde Çevre Ahlakı

Prof. Dr. Huriye MARTI

3. Baskı Ankara - Türkiye Diyanet Vakfı

Mayıs 2019 13.5x21 cm (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 750)

ISBN: 978-605-7580-04-7

PROF. DR. HURİYE MARTI

1974'te Ankara'da dünyaya geldi. Konya İmam-Hatip Lisesi ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, aynı üniversitede *"Rasûlullah'ın Hanımları Konu Alan Rivayetlerinin Değerlendirmesi -Kadın Konulu Uydurma Rivayetler-"* başlıklı tezi ile 1998 yılında yüksek lisansını, *"Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarikatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)"* konulu tezi ile 2005 yılında doktorasını tamamladı. 1999-2000 yılları arasında Ürdün'ün başkenti Amman'da Şuayb el-Arnaûd'un tahkik ve tahrir merkezinde eğitim aldı. 2011 yılında yardımcı doçent, 2012 yılında doçent, 2017 yılında profesör oldu. Diyanet İşleri Başkanlığının *Hadislerle İslam* adıyla yayımlanan Konulu Hadis Projesi'nde editör ve yazar olarak görev üstlendi. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanı, 2014 yılında Diyanet İşleri Başkanlık Müşaviri, 2017 yılında ise Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak atandı. Sünnet perspektifinden kadın, aile, ahlâk ve değer temalı makale, konferans ve tebliğlere imza attı. *"Birgivi Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası"*, *"Osmanlı'da Bir Dâru'l-Hadis Şeyhi: Birgivi Mehmed Efendi"*, *"et-Tarikatü'l-Muhammediyye - Muhteva Analizi, Kaynakları ve Kaynaklık Değeri"*, *"Gülâbâdi ve Maâni'l-Ahbâr'dan Tasavvufî Hadis Şerhleri"*, *"Hadis, Usul ve Hayat"*, *"Hadisler Ekseninde Çevre Ahlâkı"* isimli kitapları yayımlandı. Evli ve üç çocuk annesidir.

İçindekiler

Ön Söz	VII
Giriş	1

Birinci Bölüm

ÇEVRE, İNSAN VE EKOLOJİK BUNALIM	7
I- Çevrenin Tanınması ve Tanımlanması	9
II- İnsanda Çevre Algısının Tarihî Gelişimi ve Dinin Belirleyiciliği	13
A. İslâm Öncesi Dönemlerde Çevre Algısı	13
B. İslâm ile Gelişen Çevre Algısı	18
C. Modern Zamanlarda Çevre Algısı	27
III- İnsan-Çevre İlişkisi ve Ekolojik Bunalım	34
A. Fıtratın Çevreyle İlişkide Belirleyici Rolü	36
B. Ekolojik Bunalımın Bugünü	38
IV- Bunalıma Yönelik Dinî Çözüm Önerileri	44

İkinci Bölüm

ÇEVRE AHLÂKININ FELSEFİ VE DİNİ TEMELLERİ	51
I- Neden Çevre Ahlâkı	53
II- Çevre Ahlâkının Tanımı ve Kapsamı	57
III- Ahlâkta “Merkez” Sorunu ve Farklı Açılımlar	66
A. İnsan Merkezli Ahlâk Yaklaşımları	68
B. Çevre Merkezli Ahlâk Yaklaşımları	71
C. Toplumsal Ekoloji Yaklaşımı	74
D. Eko-Feminist Yaklaşım	76
IV- Çevre Ahlâkının İslâmî Temelleri	79

Üçüncü Bölüm

ÇEVRE AHLÂKININ PRATİĞE DÖNÜK YÜZÜ	99
I- Dört Ana Elementle Diyalojik İlişki	104
A. Toprak	106
B. Su	110
C. Hava	116
D. Ateş	119
II- Bitkiler	121
III- Hayvanlar	128
Son Söz	137
Kaynaklar	143

Ön Söz

Çevre, en geniş anlamıyla, insanın bir dünya sahibi olmasına imkân veren ve bu dünyayı yansıtan ilişkiler ağıdır. Kendisi görünmeyen ama kendisini oluşturan varlık ve değerleri farklı yönlerden görünür ve kavranır hale getiren bu ilişkiler ağı, hayatının her evresinde insanla birliktedir. Doğal çevrenin yanında toplumsal çevre, maddî çevrenin yanı başında manevî çevre, görünür çevrenin içinde görünmez çevre, bugünkü çevrenin ötesinde yarınki çevre, insanı bir şekilde kuşatmış görünmektedir. Kısacası insan, çevresiyle vardır, çevre yoksa zaten insan da yoktur. Dolayısıyla onun çevresine dair geliştirdiği algı, çevresine yönelik ön kabulleri ve çevresiyle diyalogu, sadece kendisini değil, bir bütün olarak kâinatı etkileyecek derecede öneme sahiptir.

Çevre ahlâkı ise, insan davranışlarının, insanlar ve insanlar dışındaki canlı varlıklar üzerindeki etkilerini ahlâkî açıdan inceleyen, bu davranışların ahlâkî kurallara

VIII

bağlı olarak gelişmesi gerektiğini varsayan ve isteyen bir disiplindir. Ahlâk ilminin çatısı altında son yarım asırda şekillenen bu dalın karakteristiği, sadece bugünü ve insanlar arası ilişkileri ilgilendiren değil, geleceği ve insan olmayan varlıklarla ilişkileri de kapsayan bir ahlâk anlayışını savunmasıdır.

Doğrusu felsefî anlamda çevre etiği çalışmalarının bugün bütün yerküreyi etkisi altına almış bulunan ekoloji krizini aşmada yeni açılımlar sağlama çabası, evrensel bir bilgi üretimine karşılık gelse de, herhangi bir yaptırım gücünden mahrumdur. Müntesipleri üzerinde yönlendirici etkiye sahip dinlerin birikimine başvuran, dahası bu manevî/mistik birikimi bilimin yetersiz kaldığı ve belki de sebep olduğu çevre krizine tek çözüm olarak sunan çevre etikçilerinin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bugün dinî karakter taşıyan ve Yüce Yaratıcı inancı etrafında şekillenen bir çevre etiği ve böyle zihinsel bir gayretin pratiğe dökülmüş örneklerini barındıran bir çevre ahlâkı, üzerinde çalışmayı anlamlı kılacak pek çok sebebe sahiptir.

İnsanlığın nasıl bir çevre ahlâkına ihtiyacı vardır? Ta-biata dair Kur'an ayetlerini, temizliğe, çevreyi korumaya, ağaç dikmeye yahut da israfa ve hırsa dair sünnet verilerini derlemek çözüm için yeterli olacak mıdır? Çevre hakkında her geçen gün gelişen ve derinleşen düşünce akımlarını görmezden gelmek, böyle bir birikimi irdelemeden ve sorunun temellerini sorgulamadan geçmişten bugüne itinayla taşıdığımız dinî mirası yeterli bulmak ne derece anlamlıdır? İnsanın çevreyle ilişkisini sadece bu bağlamlarla buluşturmakla yetinmek ne ölçüde doğru ve hatta ne

ölçüde meşrudur? Hayatın değişkenliği ve insanın çevre algısının sürekli gelişimi karşısında, dikey ve tek yönlü bir bilgi akışı doyurucu olacak mıdır, yoksa bir beyin fırtınasına, elbirliğiyle ulaşılan bir bilgi harmanına mı ihtiyaç vardır? Sorular çoğaltılabilirse de vermek istediğimiz cevap tek cümlede özetlenebilir: Bizim, Kur'an ve sünnet gibi temel dinî argümanlardan beslenen ve son çeyrek asrın ekolojik buhranlarını irdeleyip, bu buhranlara çözüm olarak üretilen etik kuramları tahlil eden yeni bir çevre ahlâkına ihtiyacımız vardır.

Hadis rivayetleri ekseninde böyle bir çevre ahlâkını inşa etme çabası güden elinizdeki eserde öncelikle çevrenin neliği sorulmuş, insanın çevre algısının tarihi gelişimi ve dinin bu gelişime etkisi izlenmiş, ekolojik bunalımda fıtratın payı sorgulanmış, bunalıma yönelik çeşitli dinî çözüm önerileri derlenmiştir. Ardından çevre ahlâkının felsefî temelleri ele alınmış, insan merkezli ve çevre merkezli etik kuramları incelenmiş, bu kuramların dile getirdiği gerçekler İslâm ahlâkına dair ilgili verilerle karşılaştırılmıştır. Çevre ahlâkının dinî temelleri, çalışmanın bel kemiğini oluşturan başlıklardan birisidir. Son bölüm ise, Kur'an ve hadislerden oluşan dinî metinlerin önceki bölümlerde söz konusu edilen düşünce formlarıyla diyaloga girmesini ve örnekler ışığında pratiğe dönük çözümlerin görünür kılınmasını amaçlamaktadır.

Bu çalışma, dinin temel kaynaklarını gündemin parlak başlıklarından birini teşkil eden ekolojik söylemlerinin sözcülüğünü yapmada kullanmak gibi bir amaçla asla bir arada düşünülemez. Aksine çalışmanın, dinî önceliklerle

X

eşzamanlı biçimde ekolojik değişimleri izleyebilen, aralarında kurduğu bağ sayesinde zenginlikleri artıran ve duyarlılıkları derinleştiren disiplinler arası bir çalışma olması hedeflenmiştir. Çevre deyince hâlâ yere çöp atmak ve ağaç kesmemek dışında bir şey düşünemeyen, ekolojik bunalımın boyutları konusunda küresel ısınmadan başka örnek sunamayan ve hatta çevre ahlâkına dair bir çalışmanın “Doğayı sev, yeşili koru!” mottosundan öteye gidemeyeceğini farz eden bir zihniyetin geliştirilmeye muhtaç olduğu açıktır.

Kitabımı, laleler, kasımpatılar, güller ve akçabardaklarla dolu bir bahçede doğal çevreye dair ilk algılarımı geliştiren rahmetli babaanneme ve dedeme; şiirler, usuller, makamlar ve kasideler arasında manevî çevreye dair ilk duyuşlarımı yönlendiren rahmetli anneanneme ve dedeme ithaf ediyorum. Desteğini esirgemeyen herkese müteşekkirim. Sevgili eşimin ve çocuklarımın, çalışmam boyunca gösterdikleri fedakârlıkları karşılığında ötelerde muhtem bir çevreyle mükâfatlandırılacağına dair sarsılmaz bir inanç besliyorum.

Gayret bizden, başarı ise Muhit ismiyle hepimizi çepeçevre kuşatan Yüce Allah’tandır.

PROF. DR. HURİYE MARTI

EKİM 2018/KONYA

Giriş

İnsanoğlu bindiği dalı kesmiştir. Nefes almasını sağlayan ormanları yakmış, kendisini doyuran toprakları çölleştirmiş, suya kandıran nehirleri kurutmuştur. Felaketin boyutları anlatmakla bitmez ama çevre bunalımının başlı başına müstakil bir sorun değil de, başka sorunların zorunlu sonucu olduğu düşünüldüğünde listeye hukukî, ahlâkî ve sosyal kalemlerin ekleneceği kesindir. Dolayısıyla ekolojik krize çözüm önermek niyetiyle çevre ahlâkına yüklenirken, ne ile mücadele etmek zorunda olduğumuzun net bir biçimde tespit edilmesi gerekmektedir. Ucu bucağı görünmez gibi gelen sorunların çıkış noktasını yakalamadıkça, sorunu üreten insanoğlunu bu sorunu üretmeye iten zihniyeti ve değerler dizisini sorgulamadıkça, sorgulanan